

УДК 159.955.1

Ніколаєва І. В.

аспірант

кафедри загальної психології й психології розвитку особистості
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

КОРЕКЦІЯ РИГІДНОЇ ПОВЕДІНКИ ДЕРЖСЛУЖБОВЦІВ

У статті в загальній формі представлена технологія профілактики й корекції фіксованих форм поведінки, що призначена для підвищення кваліфікації державних службовців.

Ключові слова: ригідність, держслужбовці, профілактика.

Програма тренінгу з профілактики та корекції фіксованих форм поведінки («зниження рівня ригідності») розроблялася за теоретичними та методичними положеннями професійно-психологічного тренінгу (ППТ). ППТ спрямований на засвоєння людиною специфічних професійних знань, умінь та навичок, корекцію установок, розвиток особистісних якостей через інтеріоризацію особливостей професійного середовища, об'єктів і особливостей взаємодії з ним професіонала. У результаті ППТ фахівець (чи група фахівців) набуває нових властивостей, досягає нового рівня самоусвідомлення та розуміння професійного середовища (соціального й фізичного), опановує засобами його перетворення для досягнення цілей професійної діяльності [1].

В Україні, у системі післявузівської освіти, ППТ стали широко розповсюдженою формою підвищення кваліфікації професіонала, зокрема у сфері державного управління. Як вид навчальної діяльності ППТ поєднує в собі принципи та методи діяльнісно-орієнтованих та суб'єктно-орієнтованих тренінгів і є синтетичним за своєю спрямованістю. Специфіка ППТ полягає у формуванні оптимальних зв'язків діючого суб'єкта з навколишнім середовищем [2, с. 123].

Розроблена технологія ППТ з профілактики та корекції фіксованих форм поведінки призначена для підвищення кваліфікації державних службовців. Мета впровадження цієї програми в процес фахової освіти підвищення кваліфікації полягає в забезпеченні ефективної діяльності в ситуаціях соціальних та економічних змін, які вимагають реструктурування діяльності. Відповідно до мети програми передбачається розв'язання наступних завдань:

- 1) об'єктивізація діяльності, її рефлексування, визначення установок діяльності, її мети і коштів;
- 2) рефлексування продуктивності когнітивної діяльності;
- 3) формування установки на гнучкість поведінки та гнучкість мислення (в соціальному оточенні, при формуванні способів вирішення та селекції рішень проблемних ситуацій).

Методологічною базою програми виступає суб'єктно-діяльнісний підхід, за якого слухач повинен стати активним організатором власного життя та професійного розвитку.

Суб'єктно-діяльнісний підхід передбачає, що у центрі навчання знаходиться суб'єкт в умовах діяльності — його мотиви, цілі, його неповторний психологічний склад, тобто держслужбовець як особистість. Навчання було спрямоване на виявлення особливостей держслужбовців як суб'єктів діяльності, визнання їх суб'єктивного досвіду як самобутнього і самоцінного.

Сучасна концепція професійної освіти вважає пріоритетними завданнями насамперед розвиток особистості як суб'єкта діяльності, її самозмінювання. Активність суб'єкта полягає у прийнятті ним навчальних завдань. Ю. М. Швалб [4] акцентує увагу на вибірковості прийняття суб'єктом предмета навчальної діяльності. Функцію контролю та оцінки доросла людина як суб'єкт навчальної діяльності перебирає на себе. Здобуті знання трансформуються суб'єктом в специфічний матеріал індивідуальної свідомості. Принципове значення у цьому контексті має здатність до рефлексії індивідуально-особистісних здібностей із пропонованим для засвоєння матеріалом, до постановки власних цілей, завдань на самозміну, побудови нових моделей життєдіяльності, що ґрунтуються на новоутвореннях, які виникли в результаті вирішення навчальних завдань.

Мета кожного заняття при реалізації суб'єктно-діялісного підходу формується з позиції кожного конкретного слухача і всієї групи загалом. Адресовані слухачам форми спілкування та завдання створюють умови активного навчання, за яких вони не тільки слухають, фіксують та відтворюють готові алгоритми діяльності, але й роблять набагато більше. Вони самостійно продукують інформацію, визначають та обговорюють проблеми, знаходять шляхи їх розв'язання, створюють зворотні зв'язки відповідно до виникаючих ситуацій, залучаються до мисленневих операцій вищого рівня — аналізу, синтезу, оцінювання.

Суть суб'єктно-діялісного підходу полягає в тому, що слухачі залучаються до активності через конструктивну мотивацію. Мотивація забезпечується через цікаву, змістовну діяльність, актуальність тематики, самопізнання та самооцінювання, використання нестандартних технік, практичну значущість здатності адекватно реагувати на зміни та інновації, емоційну насиченість взаємодії, колегіальну підтримку тощо. Сприяють реалізації цих підходів конкретні ситуації — ситуації визнання, успіху, емпатії, обговорення, групового перегляду, полілогічного спілкування, самооцінювання, самовипробування, самопорівняння.

Для здійснення профілактичного та корекційного впливу ми використали групову форму. Практика свідчить, що групові форми роботи підвищують рівень позитивної взаємодії, пізнавальної активності, працездатності, професійної мотивації, знижують рівень агресивності та конфліктності учасників групи.

На думку Д. Колба [5], в будь-якому тренінгу необхідно дотримуватися такої схеми навчання:

I сесія — введення у тему і підготовка групи до її сприйняття; надання інформації та актуалізація попереднього досвіду (experience);

II сесія — інтеграція нових знань та попереднього досвіду, їх усвідомлення та обдумування (review/reflect);

III сесія — апробація та інтерпретація навчального матеріалу (interpret);

IV сесія — прийняття нового та розробка плану дій (action plan).

При розробці програми тренінгу профілактики та корекції фіксованих форм поведінки ми спиралися на загальні та специфічні принципи організації цільових тренінгів, які забезпечують умови ефективного застосування тренінгу як технології.

Згідно основних положень про організацію середовища тренінгу нами були застосовані принципи: системної детермінації, реалістичності, надмірності.

Структурно тренінг складався з початкового, основного і завершального етапів.

На початковому етапі виокремлювалися такі структурні компоненти як: привітання, знайомство з групою учасників, коротке повідомлення про мету і завдання тренінгу, прийняття учасниками тренінгових правил і процедур, з'ясування їх очікувань. Даний етап займав приблизно 18–20 % часу.

Основна частина складалася з інформаційного блоку і оцінки рівня інформованості учасників, актуалізації проблеми і набуття практичних навичок (70 % часу).

Завершувався тренінг зворотнім зв'язком про необхідність набутих навичок, виправдання очікувань, оцінкою зміни рівня інформованості (10–12 % часу).

Програма з профілактики та корекції фіксованих форм поведінки передбачала 36 годин тренінгу: 6 сесій по 6 годин. Кожний з шести днів тренінгу мав власну тематичну назву.

Тема першого дня: «Прагнення і бажання людини».

Мета заняття:

- стимулювання та активізація процесів особистісного самопізнання;
- усвідомлення власної потреби в самовдосконаленні;
- усвідомлення фіксованих форм поведінки як перешкод самовдосконаленню.

Тема другого дня: «Тривога, агресія, опір у внутрішньому середовищі».

Мета заняття:

- розвиток здатності розпізнання та впізнання станів, відношень і якостей особистості за їх проявами;
- розвиток прогностичних здібностей;
- розвиток навичок вербалізації відображення станів і відношень;
- розвиток навичок вольової регуляції поведінки.

Тема четвертого дня: «Основи творчого мислення» чи «Подолання ригідності мислення».

Мета заняття:

- активізація процесів інтуїтивного мислення;

- розвиток здібності встановлювати зв'язки між предметами та явищами, встановлювати аналогії між несхожими предметами;
- розвиток здібності до порівняння, формування установки на альтернативні рішення;
- розвиток уяви.

Тема п'ятого дня: «Цілепокладання»

Мета заняття:

- усвідомлення власних прагнень та бажань, розвиток здібності розпізнавати бажання та прагнення іншого;
- визначення життєвих цілей та завдань;
- визначення здібностей та внутрішніх якостей щодо реалізації життєвих цілей та завдань.

Шостий день присвячений «Тайм-менеджменту».

Мета заняття:

- подолання перешкод щодо початку, виконання, завершення роботи;
- організація контролю за використанням часу;
- визначення пріоритетів у критичних ситуаціях;
- протидія ригідній поведінці та актуалізація флексибільності.

До експериментальної групи входило 32 особи, з них чоловіків — 45 %, жінок — 55 %. Було скомплектовано 2 тренінгові групи чисельністю 16 осіб однорідного складу. До контрольної групи увійшло 30 осіб: з них чоловіків 34 %, жінок — 66 %. Всі досліджувані проходили навчання з підвищення рівня професійної компетентності державних службовців. Апробація програми проводилася в режимі практичних занять. Вік представників експериментальної групи склав від 27 до 46 років.

В експериментальних групах заняття спеціально організованого тренінгу проводилися з використанням таких методів, які дозволяють учасникам засвоювати прийоми самоаналізу, самоосмислення, ведуть до найбільш адекватного пізнання себе та інших людей, адекватних ситуації способів мислення та вирішення завдань.

У тренінгу використовувалися дві групи методичних засобів (технік), що застосовуються в професійно орієнтованих програмах тренінгу. Це техніки представлення інформації (функція — засвоєння інформації) та імітаційні техніки (функція — тренування в безпечних умовах).

З засобів першої групи застосовувалися міні-лекції, дискусії, презентації, систематизовані огляди, програмовані інструкції, груповий аналіз оцінок і самооцінок, техніки модерації (знаково-символічного відображення процесу і результатів роботи у тренінгу).

Друга група методичних засобів, які використовувалися у тренінгу, представлена вправами, «криголамами», психогімнастичними вправами різної спрямованості, релаксаційними вправами, техніками направленої візуалізації, рольовими іграми, методом інцидентів (case method).

Релаксаційні техніки та техніки з направленої візуалізації, рольові ігри, кейс-метод проводилися в основній частині занять.

Для навчання прийомам саморегуляції та подолання негативних психічних станів, зняття надмірного збудження, швидкого відновлення пра-

цездатності після напруженої роботи застосовувалися релаксаційні техніки та техніки з направленої візуалізації

Ігрові методи в тренінгу виконували декілька важливих завдань як провідних, так і допоміжних. Так, на початковому етапі групової роботи ігри сприяли заохоченню до спонтанності. Досить часто гра допомагала прихованій діагностиці особливостей учасників тренінгу, оскільки робила очевидними їх психологічні особливості, проблеми та обмеження, труднощі в актуалізації гнучкої поведінки. Ігри полегшували та прискорювали процес навчання, дозволяли сміливіше експериментувати та швидше опанувати нові форми поведінки.

Рольові ігри служили свого роду дзеркалом для учасників і давали їм можливість побачити себе такими, якими їх бачать інші учасники тренінгу.

По завершенню програми тренінгу з профілактики та корекції фіксованих форм поведінки в експериментальній групі було проведено повторний психодіагностичний зріз з метою оцінки ефективності тренінгу відповідно його цілі. В контрольній групі також проводилася діагностика рівня проявів фіксованих форм поведінки.

Критеріями ефективності проведеного тренінгу вважалися набуті уміння (дієві знання) й психологічні новоутворення, які підлягають кількісному та якісному аналізу, проявляються в структурній перебудові особистості.

Кількісний аналіз здійснювався на основі порівняння психодіагностичних показників ригідних форм поведінки до та після тренінгу за допомогою статистичних методів оцінки.

Якісний аналіз здійснювався на основі моніторингу за такими показниками, як зростання аутопсихологічної, психологічної та професійної компетентності; готовності до змін, розвитку, самореалізації у професійній діяльності; усвідомлення професійної перспективи та необхідності запобігання професійно-психологічній деструкції.

Для перевірки ефективності програми з профілактики та корекції фіксованих форм поведінки, яка спрямовувалася насамперед на актуалізацію гнучкості у вирішенні проблемних ситуацій професійної діяльності та появи спонтанної поведінки адекватно ситуації, використовувався порівняльний аналіз одержаних даних.

Для здійснення порівняльного аналізу ми взяли результати тестування експериментальної групи держслужбовців до тренінгу та після нього, а також результати тестування контрольної групи держслужбовців, які не проходили навчання в умовах професійно-психологічного тренінгу.

Повторне тестування після тренінгу проводилося за методиками:

- томський опитувальник ригідності Залевського (Г. В. Залевський);
- рішення арифметичних завдань за А. Лачинсом;
- проходження словесних лабіринтів за Г. В. Залевським;
- методика «Порівняння понять»;
- методика «Спрямований асоціативний експеримент».

Порівняльний аналіз проводився на основі кількісної обробки результатів психодіагностичного дослідження з виявлення ригідних форм поведінки за допомогою статистичних методів обробки даних. Для виявлення роз-

біжності даних і відстеження динаміки змін у формах проявів ригідності використовувався критерій Стьюдента для залежних (парних) вибірок.

За статистичним аналізом отриманих результатів за шкалами опитувальника ТОРЗ: установочної ригідності, ригідності як стану, преморбідної ригідності фіксується зниження середніх показників на 1 % і 5 % рівнях статистичної значимості.

За методиками: тест Лачинса, словесний лабіринт, порівняння понять асоціативний експеримент фіксується підвищення середніх показників статистичне на 1 % та 5 % рівнях статистичної значимості.

Оцінка ефективності тренінгу включає в себе також порівняльний аналіз результатів контрольних зрізів у контрольній групі. Результати першого та другого зрізів показників ригідності у контрольній групі не виявило статистичних розбіжностей. Зазначимо, що за результатами першого та другого зрізів середні показники проявів ригідності у експериментальній та контрольній групах статистично не відрізняються за виключенням шкали преморбідної ригідності.

За методиками порівняння понять та асоціативного експерименту спостерігається найбільш вагоме зростання показників. Подібні результати пов'язані, на нашу думку, з активізацією лексичного словарного запасу при конструюванні нових асоціативних зв'язків між поняттями, яке відбулося у тренінгу як під час міжособистісного спілкування, так і під час виконання вправ, спрямованих на подолання когнітивної ригідності.

Таким чином, розроблена програма тренінгу в цілому достовірно сприяє подоланню ригідних форм поведінки і актуалізації флексибільності.

Резюмуючи одержані у ході порівняльного аналізу емпіричні дані, слід зазначити, що ефективність профілактичної та корекційної програми проявляється у наступних моментах:

1) формувальний експеримент привів до зниження показників ригідності при підвищенні показників мовно-розумових процесів; під впливом формуючого експерименту деякі показники ригідності і мовно-розумових процесів змінюються, не змінюючи гомогенність, інші змінюються, змінюючи гомогенність, тобто у осіб з низькими показниками ригідності під впливом тренінгу відбулася парадоксальна реакція, яка привела до посилення стереотипій;

2) актуалізація гнучкості поведінки під впливом формуючого експерименту найбільш суттєво спостерігається у держслужбовців у віці від 27 до 46 років;

3) тренінг сприяє подоланню ригідних форм поведінки і актуалізації флексибільності, яка дозволяє адекватно і креативно реагувати на ситуації та приймати рішення з урахуванням можливих наслідків.

Список літератури

1. Мороз Л. І. Психологічний тренінг: до питання валідності та надійності психотехнічних вправ/ Л. І. Мороз // Практична психологія та соціальна робота. — 2003. — № 8. — С. 68–71.

2. Мороз Л. І. Професійно-психологічний тренінг у становленні особистості фахівця (на прикладі працівників ОВС): (Монографія) / Л. І. Мороз. — Івано-Франківськ: Наддніпрянська друкарня, 2007. — 312 с.
3. Петровський П. М. Гуманітарна парадигма в системі державного управління [Текст]: монографія / Петро Михайлович Петровський. — Львів: ЛІДУ НАДУ, 2008. — 252 с.
4. Швалб Ю. М. Поняття суб'єкта учбової діяльності / Ю. М. Швалб // Людина. Суб'єкт. Вчинок: філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В. О. Татенка. — К.: Либідь, 2006. — С. 303–315.
5. Kolb D. F. *Experiential Learning. Experience as a Source of Learning and Development.* — Englewood Cliffs Prentice-Hall, 1984. — 212 p.

Николаева И. В.

аспирант

кафедры общей психологии и психологии развития личности

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

КОРРЕКЦИЯ РИГИДНОГО ПОВЕДЕНИЯ ГОССЛУЖАЩИХ

Резюме

В статье в общей форме представлена технология профилактики и коррекции фиксированных форм поведения, которая предназначена для повышения квалификации государственных служащих.

Ключевые слова: ригидность, госслужащие, профилактика.

Nikolaeva I.

Department of psychology and psychology of development of personality

Odesa National I. I. Mechnikov University

CORRECTION OF RIGID BEHAVIOR OF GOVERNMENTAL EMPLOYEES

Summary

The article presents in general form the technology of prevention and correction of fixed forms of behaviour, which is designed to enhance the professional skills of governmental employees.

Key words: rigidity, governmental employee, prevention.